

НОМІНАЦІЯ КИТАЮ У В'ЄТНАМСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

В. А. Мусійчук

В'єтнам і Китай – дві країни-сусіди, що мають давню історію взаємин. Відносини між двома народами неодмінно супроводжуються утворенням у мові однієї країни назв для позначення іншої країни, її мешканців. У цій статті розглядаються номінації на позначення країни Китай (екзотопоніми), китайців (екзоетноніми) та китайського (тобто лексеми, що можна перекласти як “китайський” в атрибутивних словосполученнях), що зустрічаються у сучасному в'єтнамському медіа-дискурсі. Бралися до уваги лише лексичні номінації, без урахування фразеологічних зворотів, метафор тощо. Ілюстративний матеріал для аналізу медіа-дискурсу взятий з різноманітних джерел: газет, журналів, блогів, форумів, соціальних мереж. Більша частина, звичайно, з інтернет-джерел, адже доступ до друкованих видань у автора статті був обмежений. Серед завдань статті – аналіз етимології номінацій, їх семантико-стилістичні характеристики, особливості сполучуваності.

У ході дослідження виявлено такі варіації широковживаних номінацій переважно з нейтральною конотацією: *Trung Quốc*, *Trung Hoa*, *Trung*, *Hán*, *Hoa*, *China*. Усі ці лексеми активно вживаються в сучасній в'єтнамській мові та, зокрема, в медіа-дискурсі. Цікаво, що п'ять із шести згаданих загальноживаних номінацій Китаю китайського походження, тобто є адаптованими ендонімами:

1) *Trung Quốc* (中国 *zhōngguó*) “*Kumай*” та 2) його скорочена форма *Trung* (中 *zhōng*) “*китайський*”;

3) позначення *Trung Hoa* (中华 *zhōnghuá*) “*Kumай*”, що утворилося від офіційної назви держави *Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa* (中华人民共和国 *zhōnghuá rénmin gònghéguó*) “*Китайська Народна Республіка*”, та 4) скорочена форма *Hoa* (华 *huá*) “*китайський*”;

5) *Hán* (汉 *hàn*) “*китайський*” – номінація, що етимологічно пов'язана з назвою національності “*хань*”;

6) Відповідно *China* – номінація англومовного походження, яка у в'єтнамському медіа-дискурсі також інколи має форму *Chi-na*, що полегшує прочитання цього слова на в'єтнамський манер.

Щодо смислового наповнення вищезгаданих понять, то *Trung Quốc* зазвичай позначає усю територію континентального Китаю, усіх громадян КНР незалежно від національності. Те ж саме значення має і *Trung Hoa*, однак звучить більш поетично, тому часто використовується у художніх текстах, а також з метою вираження позитивного ставлення до Китаю. У той час як *Trung Quốc* – це абсолютно нейтральна офіційна назва, яку можна використати у будь-якому контексті. Іноді (переважно у перекладених матеріалах із західних видань) *Trung Quốc* замінюється на *Bắc Kinh* (北京 *Běijīng*) “*Пекін*” (у значенні “*Kumай*”), наприклад, *Bắc Kinh có thể chiếm được sự ủng hộ của các nước Đông Nam Á* “*Пекін може здобути підтримку країн Південно-Східної Азії*”.

Номінація *Hán* може позначати як титульну націю КНР хань, так і усіх китайців, а також усе китайське. Тут необхідно згадати про транспозицію частин мови у в'єтнамській мові. Саме тому вищезгадані номінації (з деякими обмеженнями) можуть позначати як “*Kumай*”, так і “*китайське*”, “*китаєць*”.

Зокрема, лексеми *Trung Quốc*, *Trung Hoa* можуть позначати як назву країни, так і використовуватися в якості прикметника у таких сполученнях, як *công nghiệp Trung Quốc* “китайська промисловість”, *người Trung Quốc* “китаєць” (букв. “китайська людина”), *văn chương Trung Hoa* “китайська література”, *người Trung Hoa* “китаєць” (букв. “китайська людина”). Номінації *Trung*, *Hán*, *Hoa* вживаються лише як прикметники у сполученнях такого типу: *tiếng Trung*, *tiếng Hán*, *tiếng Hoa* “китайська мова”, *từ điển Hán Việt*, *từ điển Trung Việt*, *từ điển Hoa Việt* “китайсько-в’єтнамський словник”. Три позначення китайської мови абсолютно ідентичні за змістом. Зауважити треба лише те, що сполучення *Hán Việt* має подвійне значення: “китайсько-в’єтнамський” та “хан-в’єт” (китайська лексика, запозичена в’єтнамською мовою).

Різні варіанти екзотоніма “китаєць” мають неоднакове змістове наповнення. *Người Trung Quốc* та *người Trung Hoa* може позначати усіх громадян КНР, але інколи й усіх людей китайського походження в широкому сенсі цього слова, в т.ч. тайваньців, сінгапурців тощо. *Người Hán* хоча і пов’язане з назвою національності хань, однак у в’єтнамській мові частіше за все ототожнюється з усіма китаємцями КНР. *Người Hoa* – це можуть бути як китайці в Китаї, так і китайці (хоа) як національна меншина, що здавна проживає на території В’єтнаму. При чому нацменшина хоа не ототожнюється з рештою китайців-чужинців, а визнається як в’єтнамці-свої (наприклад, нам зустрівся такий заголовок статті: *Cộng đồng người Hoa phản đối chính quyền Trung Quốc* “Спільнота хоа проти дій китайської влади”). Крім того, лексема *Hoa* утворює слово *Hoa kiều* “китайська діаспора”.

Що стосується екзоніму *China*, *Chi-na*, він хоча й видається новим, навіть новомодним через те, що часто використовується у молодіжних журналах, однак насправді усе нове – це давно забуте старе. На початку ХХ ст. таке слововживання було нерідкісне, зокрема, його ми зустрічаємо у вірші “Викликати дух країни” Нгуєн Куєна:

Chi Na chung một họ hàng
Xiêm La, Nhật Bản cùng làng Á Đông
“З Китаєм одного роду,
з Сіамом, Японією в одному селі Східна Азія”.

Сьогодні лунають пропозиції перейти до номінації *China* як більш нейтральної. Адже *Trung Quốc* – це китайський ендонім, що означає “Серединна держава”, був утворений у той час, коли китайці вважали себе центром землі, а решту народів називали варварами. Отже, прийняття цієї назви Китаю означає визнання себе (в’єтнамців) варварами. Такі аргументи були зокрема у перекладачів книги “Death by China”, а також підтримані деякими філологами (зокрема, Нгуєн Дінь Хуїнь, Нгуєн Дик Мау) [Hầu gọi...]

За стилістичними відтінками *Trung Quốc* і *Trung* характеризуються як нейтральні, є основними формами номінації Китаю в офіційних медіа, але також уживаються і в дискурсі будь-якого стильового навантаження; *Trung Hoa* та *Hoa* тяжіють до високих літературних форм; *Hán* стилістично нейтральний, однак має обмежену сполучуваність; *China* частіше використовується в медіа-дискурсі молодіжного спрямування. Нижче наводимо кілька заголовків з пошуку в Google на задані номінації: *Trung Quốc thành lập tổ thường trực theo dõi tham nhũng* “Китай утворює комісію з контролю за корупцією”; *Danh sách lưu phái võ thuật Trung Hoa* “Список течій бойових мистецтв Китаю”; *Nhạc Hoa tuyển chọn* “Вибрана китайська музика”; *Từ điển chữ Hán* “Словник китайських ієрогліфів”; *Người đẹp China và tennis* “Китайські красуні та теніс”.

Ще одна номінація (з обмеженою сполучуваністю) походить від китайської назви конфуціанства 儒教 *Rújiào*, що в'єтнамською передається як *Nho giáo*. У значенні “конфуціанський” ця лексема функціонує у таких сполученнях, як *nhà Nho*, *Nho sĩ* “конфуціанець”, *sách Nho* “конфуціанські книги”. У значенні ж “китайський” зустрічається лише у словосполученні *chữ Nho* “китайські ієрогліфи”.

Номінація *Tàu* (або *Tàu*) “*Китай*”, “китайський” – нелітературний екзонім, іноді має пейоративне значення, але часто просто є заміником лексеми *Trung Quốc* у розмовній мові з такою самою широкою сполучуваністю. У медіа-текстах часто вживається у блогах, на форумах, у коментарях, обговореннях до статей, а також в опозиційних виданнях. Наприклад: *người Tàu* “китаєць”, *niớc Tàu* “країна Китай”, *ô tô Tàu* “китайський автомобіль”, *tiệt Tàu* “китайська харчевня”, *văn hoá Tàu* “китайська культура”, *chợ Tàu* “китайський ринок”, *đồ ăn Tàu* “китайська їжа”, *phim Tàu* “китайський фільм”. *Tàu* також часто використовується у фольклорі: *ăn cơm Tàu*, *ở nhà Tàu*, *lấy vợ Nhật* “їсти китайську їжу, жити у європейському домі, взяти японську дружину”.

Однозначного наукового визначення етимології значення цього слова досі не встановлено. Найпоширенішою версією є те, що ця лексема означає “корабель” (можливо від китайського 船 *sáo* “джонка” [An Chi 2011]). Колись китайські торговці (за іншою версією – пірати) припливали до в'єтнамських земель на кораблях, тому їх і назвали *người tàu* “корабельні люди”, а пізніше ця назва перейшла на позначення усіх китайців та їхньої країни. Зокрема, цю версію висловлював Хуїнь Тінь Куа (культуролог і мовознавець, що популяризував та розвивав в'єтнамську латинку куокнги)¹. Так пояснює значення цього слова газета “Зя-діньбао” від 16.02.1870: “Аннамці (в'єтнамці – В.М.) кажуть тау (*Tàu*), людина тау (*người bên Tàu*), тому що ті часто припливали на човнах, використовували човни для перевезення товарів; тому називають тау, товар тау (*hàng Tàu*), речі тау (*đồ Tàu*) тощо” [цит. за Nguyễn Ngọc Chính]. Словосполучення *Va-Tàu* в тому самому номері газети пояснюється так: *Va* “три” означає три регіони, в яких було дозволено жити китайцям при династії Нгуен – Кулаофо (провінція Донгнай), Сайгон і Хат'єн; *Tàu* означає вид транспорту, яким китайці діставалися Аннаму, тобто човен. Але згодом словосполучення *Va-Tàu* набуло негативної конотації.

Достеменно не відомо, коли саме виникло позначення *Tàu*, адже у давні часи в'єтнамці називали китайців за назвами династій та царств, свідчення про це донині збереглося, наприклад, у прислів'ях:

– *Ngô Việt cùng thuyền* “Нго і В'єт в одному човні”. У цій ідіомі згадуються назви стародавніх китайських царств: Нго (кит. 吳 *Wú*), В'єт (кит. 越 *Yùè*);

– *đầu Ngô đuôi Sở* “Нго в голові, Со у хвості”. Згадуються царство Нго (кит. 吳 *Wú*) та царство Со (кит. 楚 *Chǔ*) періоду Чунцю та Чжаньго.

Проте у В'єтнамсько-потругальсько-латинському словнику Александра де Рода 1651 р. (перший словник з використанням куокнги) є стаття “*tàu, tức tàu*” “[китайська] туш”, однак у перекладі пояснюються лише якості туші, а не вказується Китай як країна походження.

На думку Вионг Зуї Чіня, *Tàu* – це трансформоване *Tào*, що є похідним від імені правителя царства Вей (в'єт. *Ngụy*, кит. 魏 *Wèi*) – Цао Цао (в'єт. *Tào Tháo*, кит. 曹操 *Cáo Cāo*)².

¹ Huỳnh-Tịnh Paulus Của. *Đại Nam quốc âm tự vị*, т.ІІ, Saigon, 1896, tr. 346 [цит. за An Chi 1993].

² Thanh – hóa quan phong, Nguyễn Duy Tiếu biên diễn, Sài Gòn, 1973, tr.97 [цит. за An Chi 1993].

В'єтнамський мовознавець Ан Ці вважає, що *Tàu* – це старохан-в'єтське читання ієрогліфа 曹, що за сучасним хан-в'єтом читається як *tào* і означає “чиновник” [An Chi 2011]. Автор пояснює це тим, що у період Північної залежності державним апаратом керували саме китайці, тому згодом усіх китайців асоціювали з чиновниками. А через те, що це було керівництво чужинців-завойовників, тому цей екзонім набув негативного відтінку.

Пейоративне наповнення лексеми *Tàu* спостерігаємо, зокрема, у фразеологізмах: *thâm như (thằng) Tàu* “підступний мов китаєць”, *quân tử Tàu* “підлий, криводушний” (буквальне значення складників фразеологізму *quân tử Tàu* – “китайська шляхетна людина”, походить від китайського слова 君子 *jūnzǐ* “шляхетна людина”).

Такий негатив пов'язаний з історично складеним сприйняттям китайського народу як завойовницького:

Việt nam biển bạc rừng sâu

Thằng Tây nó téch thằng Tàu nó sang!

“В'єтнам багатий морями-лісами

Французи втекли – китайці прийшли!”

У цьому народному вірші лексема *Tàu* вжита в парі з фамільярним звертанням *thằng*. Так само і французи тут названі за допомогою пейоративної лексики: звертання *thằng* та лексеми *Tây* (букв. “західний”), яка спочатку з'явилась для позначення французів, зрештою для всіх європейців, а згодом і для американців.

А ось рядки з пісні Чінь Конг Шона “Материна спадщина”:

Một nghìn năm đò hộ giặc Tàu,

Một trăm năm đò hộ giặc Tây...

“Тисяча років панування китайського ворога,

Сто років панування французького ворога”.

Пісня написана у 1965 р., однак популярна (як більшість пісень цього автора) донині і подекуди цитується у медіа-текстах.

Вживання номінації *Tàu* у сучасному медіа-дискурсі дуже розповсюджене (як у пейоративному значенні, так і у нейтральному), за винятком текстів офіційно-ділового стилю та офіційних державних видань.

Щодо етнофолізмів на позначення в'єтнамцями китайців, то у XIX – на початку XX ст. їх було чимало (зокрема, такі лексеми, як *Khựa*, *Các Chú*, *Chêc*, *Khách Trú* тощо). Хоча ці номінації спочатку не мали зневажливого значення, а набули його згодом. Зрештою, до кінця XX ст. вони майже вийшли з ужитку, однак після загострення в'єтнамсько-китайських відносин в останні роки знову почали фігурувати у медіа-дискурсі.

Етимологія цих слів не зовсім ясна, серед мовознавців немає однастайності у цьому питанні. Етнофолізм *Chêc* (як варіант *Chêt* або *Chiêt*) у згадуваній газеті “Зядінбао” трактують як “дядько” (молодший брат батька) (за вимовою у Чаошаньському діалекті), тобто ввічливе звертання китайців до старшої людини. В'єтнамці, чуючи це звертання, застосували його до всіх китайців [цит. за Nguyễn Ngọc Chính]. Фан Кхой же доводить греко-латинське походження цього слова (гр. Σῆρες, лат. *Sērēs*), яким давні європейці називали Китай (*Serica*) і китайців (*Seres*), що у свою чергу бере початок від китайського 絲 *sī* “шовк” [Phan Khôi 1932].

Назва *Các-chú* тобто “дядьки” (а точніше молодші брати по лінії матері) – це в'єтнамське ввічливе звертання, походить, імовірно, від сприйняття спільного коріння в'єтнамців і китайців, спільного регіону. Також в'єтнамський та китайський народи називають *hai dân tộc anh em* “два братніх народи” (особливо в

офіційному політичному дискурсі). Дещо подібне до називання українців і росіян братами. Однак після недавнього загострення конфлікту між двома цими країнами, такі номінації частіше вживаються для критики китайської політики.

Khách trú та *các chủ* інколи пояснюються як різні за походженням, а подекуди *các chủ* вважають похідним за звучанням від *khách trú*, що згодом було переосмислено та наново пояснено народною етимологією, наведеною вище. Назва *Khách trú* перекладається як “*зість, що проживає*”, тобто вказує на китайців-переселенців до в’єтнамських земель. Крім того, деякі дослідники доводять, що *người Khách* – це трансформована назва народності хакка, яку у В’єтнамі також називають *người Họ*.

Номінація *Khựa* також пояснюється як вимова на в’єтнамський манер китайського слова 客 *kè* “*зість*”. Або ж *khựa* як трансформована частина редуплікації у слові *khách khứa* “*гості*”.

Також на позначення китайців використовувалися такі слова як *Thím Xâm* (для жінок), *Chú Ba* (для чоловіків), які згодом набули зневажливого, презирливого відтінку [Nguyễn Ngọc Chính].

У сучасному медіа-просторі зустрічаємо етнофолізми *Khựa*, *Tàu Khựa*, *Ba Tàu*, *Chú Ba Tàu* переважно у блогах та на форумах, присвячених питанням в’єтнамсько-китайських відносин (подібні записи почастишали після нещодавнього конфлікту навколо Парасельських островів), а також у негативних стосовно Китаю новинах. Наприклад, такі заголовки новин: *Vừa phép của các “chủ ba tàu”*: *Các loại nấm tròng bằng hóa chất “Чаклування китайців: гриби, що вирощуються на хімікатах”*; *Người dân Việt gian nan vì “Chú Ba Tàu” “В’єтнамці потерпають від китайців”*. У Facebook створена група *Tẩy chay Tàu Khựa “Бойкот Китаю”* (або китайському чи китайцям), що пропагує відмову від китайських товарів. Цікаво, що у 1919 р. також існував подібний рух, що дістав назву *Phong trào “Tẩy chay Khách trú” “Рух “Бойкот Китаю”*” (однак тут використана інша номінація для Китаю – *Khách trú*) [Phong trào...]. Через те, що номінації *Khựa*, *Chú Ba*, *Các Chủ* застаріли і лише зараз починають відроджуватись, то у медіа частіше можна зустріти їх у поєднанні з більш зрозумілим та широковживаним *Tàu*: *Tàu Khựa*, *Các Chủ Tàu*, *Chú Ba Tàu*. Номінації *Khách trú*, *Chệc*, *Các Chủ* переважно зустрічаються у текстах історичної тематики.

В опозиційних в’єтнамських медіа в основному фігурують номінації *Tàu*, *Trung Cộng*, *Hoà Lục*. *Trung Cộng* (中共 *Zhōng Gòn*) “*Комуністичний Китаю*” використовують на позначення КНР. Через те, що опозиція (переважно знаходиться за кордоном) виступає проти сучасного комуністичного ладу в СРВ, а тому відповідно і комуністична ідеологія КНР сприймається як ворожа. Наведемо кілька заголовків з опозиційних мас-медіа: *Nếu Trung Cộng tấn công Việt Nam? “Якщо комуністичний Китаю атакуватиме В’єтнам?”*; *Trung Cộng đang có âm mưu gì ở Hà Tĩnh và Quảng Trị? “Що комуністичний Китаю замишляє у Хатінх та Куангчі?”*; *Xưa kia Trung cộng đã từng xâm lược lãnh thổ nước ta nhưng rồi đã thất bại “Раніше комуністичний Китаю вторгався на нашу територію, але тепер зазнав поразки”*. Тут можна провести паралелі з пресою української діаспори часів СРСР, коли словосполучення “*комуністична Україна*”, “*комуністичний Китаю*”, “*в’єтнамські комуністи*” подавалися виключно у негативному світлі.

Hoà Lục (华陆 *huálù*) означає “*континентальний Китаю*”, наприклад: *HK và Hoà lục “không thể hòa hợp” “Гонконг та континентальний Китаю не можуть гармонізуватись”*; *Hoà Lục sẽ khai chiến? “Континентальний Китаю розпочне війну?”*

Крім вищенаведених номінацій, подекуди зустрічається жартівлива номінація *Chung Cúa* або *Tung của*, що на новий лад передає сучасне китайське звучання *Zhōngguó* “Китай”.

Отже, ми розглянули основні номінації на позначення Китаю, китайського та китайців, що побутують у сучасному в’єтнамському медіа-дискурсі. У ході дослідження було виявлено як усталені широковживані слова, так і неологізми (точніше, актуалізовані історизми). Виявлено, що політичні події мають вплив на процес актуалізації екзонімів, трансформацію їхніх значень та конотацій. Розбіжності у науковому трактуванні етимології екзонімів викликають поживлену дискусію у блогах та неймовірні припущення народної етимології, особливо що стосується етнофолізмів. У результаті дослідження показано, як різні номінації використовуються залежно від категорії видань (офіційні, опозиційні, приватні), від стилістики, тематики публікацій.

ЛІТЕРАТУРА

An Chi. “Tàu” và “thâm như Tàu” // **Năng Lượng Mới**, số 28, 16 – 6 – 2011. – https://www.facebook.com/note.php?note_id=215331111839399

An Chi. “Chuyện Đông chuyện Tây” // **Kiến Thức Ngày Nay**, số 103, ngày 01-3-1993.

Hãy gọi “Trung Quốc” là “China” – <http://nguyenvanthanh.vnweblogs.com/post/8644/310663>

Nguyễn Ngọc Chính. Ngôn ngữ Sài Gòn xưa: Vay mượn từ tiếng Tàu – <http://chinhhoiuc.blogspot.com/2012/09/ngon-ngu-sai-gon-xua-vay-muon-tu-tieng.html>

Phan Khôi. Từ đâu người mình kêu người Tàu bằng “Chệt” // **Phụ nữ tân văn**, Sài Gòn, s. 182, 22. 12. 1932. – <http://tunguyenhoc.wordpress.com/2012/10/07/tu-dau-nguoi-minh-keu-nguoi-tau-bang-chet-phan-khoi/>

Phong trào vận động “Tẩy chay Khách trú” – <http://vietnamtk20.vn/index.php/devent/16/Phong-trao-van-dong-“Tay-chay-Khach-tru”-..html>